

LONXE, DE LORENZO VARELA, UN POEMARIO PARA SENTIRSE PRÓXIMO

Xosé Luís Axeitos

Os dous poemarios galegos de Lorenzo Varela, *Catro poemas para catro grabados* (1944) e *Lonxe* (1954) aínda que inspirados pola mesma poética e pola mesma ética responden a dous momentos diferentes da existencia do seu autor.

O primeiro, publicado en 1944, quería ser unha tarxeta de presentación dun home que regresaría despois dun obrigado aprazamento. Aspiraba, da man de Luís Seoane, o seu fraternal amigo, a ter unha acollida cordial no seu pobo. A volta do emigrado era posible porque a guerra mundial estaba pendente do seu desenlace esperanzador para tantos homes e mulleres que seguían con atención as noticias das distintas fronte bélicas da época. As revistas *De Mar a Mar* e *Correo Literario*, aínda que orientadas cara á literatura e a arte, son un bo termómetro para aquilatar a esperanza que os exiliados tiñan neses momentos dramáticos. Ata os nomes das distintas editoriais e coleccións que fundan os exiliados galegos queren comunicar estes anxeos: *Mar Dulce*, *Buen Aire*, *Nova*, *Resol*. Este último selo editorial non fai máis que evocar unha experiencia que se xerou en Galicia poucos meses antes do comezo da guerra civil. Unha ponte, para o regreso.

Pasados os anos, no ano 1954, Lorenzo Varela publica o seu máis importante poemario, *Lonxe*, na editorial *Botella al Mar* con outras perspectivas menos esperanzadas. Porque a botella ó mar soamente se lanza desde a desesperación e o illamento producido por un naufraxio. E o noso poeta era neste momento un náufrago, sen terra á vista.

Unha serie de circunstancias políticas que se suceden a partir de 1946 provocan este clima de desalento e desacougo entre os exiliados: en primeiro lugar, o esmorecemento da guerrilla antifascista, que seguía a ser un facho de esperanza para cantos concibían a patria como un espazo xeográfico liberado.

Deseguido ocorren as discusións e desautorizacións do recentemente fundado Consello de Galiza. E xa antes, tiñan os exiliados contemplado o derrubamento do goberno republicano no exilio, vítima das liortas entre prietistas e negrinistas, incapaz de crear unha fronte sólida de defensa dos valores republicanos e democráticos.

Os acontecementos políticos, despois da decisión da Asemblea das Nacións Unidas de derrogar en 1950 a cláusula de condena a España de 1946, non fai máis que confirmar a pervivencia da ditadura; a maior abundamento, a aceptación de España na Unesco en 1952, a sinatura do Concordato co Vaticano en 1953 e neste mesmo ano o Acordo Militar cos EEUU convierten a Franco en aliado das grandes potencias occidentais.

Estas circunstancias reducen o exilio a unha resistencia ética e moral onde o debate xeneralizado sobre o regreso chega a marcar unha liña separadora moi preocupante.

Nas obras literarias e epistolarios empezan, xa que logo, a sucederse as metáforas do desarraigamento e da instalación existencial nesa randeiera incesante do exilio, dos bar-

cos dismantelados no medio da tronada, de astros solitarios na noite da vida, as horas desoladas, as viaxes cara a ningures, peregrinos sen fe, seres errantes, sen retorno e á deriva, andar ás apalpadas entre lembranzas...

Pero no discurso do nacionalismo de pertenza a unha terra, a unha lingua e a un pobo que comparte unha experiencia histórica común, atopará o discurso desamparado de Lorenzo Varela refuxio, amparo e consolo.

E o poeta de Monterroso, sen renunciar á súa poética nin á súa ética solidaria volve os ollos a Galicia na procura de acollida. Non resulta doado reconstruír coa palabra poética un vencello tan desexado coma distante.

Neste ir ao encontro de Galicia que supón o poemario *Lonxe* foi realmente turbador e decepcionante a acollida e escaso eco que recibe o libro a pesar do afán dos seus amigos, especialmente Seoane, por espallalo e divulgalo. Necesitados os desterrados de solidariedade rebélanse moitas veces, ironicamente, en contra da indiferenza coa que se acollen as súas obras en Galicia. Adoitaba dicir Luís Seoane que cando Blanco Amor escribía unha novela, el mesmo pintaba un cadro ou Lorenzo Varela publicaba un poemario, recibíase en Galicia coma unha pedrada. O artista galego na procura dunha liberdade que ten que ser conquistada, sabe que esa experiencia comunicativa soamente se pode dar no ámbito do encontro coa obra de arte.

Lorenzo Varela como home derrotado e ferido pola guerra tiña unha Arcadía por detrás pero vía por diante unha Utopía de liberdade que estaba fóra do seu alcance. A única maneira de acadala era no espazo da liberdade ética e moral da obra de arte que el lanzaba co seu poemario. Pero o potencial receptivo en Galicia estaba minguado polas circunstancias, non existía a posibilidade do encontro e a poesía, o libro, reclama de espíritos libres para acadar a liberdade.

Emporiso da mesma maneira que hai unha moral e unha ética no campo da creación, tamén hai outra ética e outra moral no campo da recepción. En definitiva, todo encontro (toda obra poética comporta un encontro, a non ser nos casos en que se rompa o poema sen comunicalo), como instrumento de comunicación comporta tamén unha moral. Estamos, en definitiva, no campo da ética da recepción. E tal ética supón unhas certas cerimoniais de aproximación ritual chamadas –segundo Steiner– *cortesía* e *confianza*. O autor de *Lonxe* estaba a chamar ás portas correndo o risco de que estas non se abirán coa confianza e a cortesía esperadas. Unha vez máis, ponse de manifesto a relación dialéctica que de sempre se ten establecido entre exilio e nacionalismo.

Porque se o discurso nacionalista, como temos dito, é o sentimento de afirmación e pertenza a unha terra, a unha lingua e a un pobo que comparte unha experiencia histórica común, o exilio, pola contra, supón a soidade, o estrañamento, o afastamento dese espazo común e compartido. O discurso do poeta no exilio se quere construír un espazo habitable e quere acubillarse nalgún refuxio coincide, está destinado a habitar e compartir a casa común. Isto explica o protagonismo dos desterrados de todo o mundo na construción

das súas patrias respectivas. Pois ben o poemario de Lorenzo Varela quere establecer un diálogo co seu país e coas súas xentes. Quere verse restituído á terra da que foi expulsado.

Para anoarse á patria Lorenzo Varela, aínda que non renuncia ao anovamento da poesía galega, como veremos máis adiante, introduce certos temas transcendentales que empatan cos poetas do Rexurdimento, construtores da arquitectura da nosa lírica máis sólida e apeñascada, como gustaba de dicir o poeta de Monterroso.

O rescate dos poetas do rexurdimento, significa espertar o espírito reivindicativo, que supón tamén reivindicar o protagonismo do pobo. Este espírito reivindicativo enlaza coa súa concepción neorromántica do carácter popular da cultura. Xa non é o pobo como depositario da mesma, senón o pobo como crisol da cultura.

O tema da emigración é un dos fíos condutores da nosa mellor poesía, e acadou canoización da pluma de dous dos nosos máximos poetas, Rosalía e Curros Enríquez. Lorenzo Varela no seu poema así titulado, *Emigrante*, enlaza, xa que logo, cunha tradición protectora sen renunciar á súa singularidade poética. Sempre admirou Lorenzo Varela a capacidade dos poetas do Rexurdimento para facer súas as angustias do pobo, as angustias colectivas, nun momento no que moitos poetas galegos mozos practican un verso persoal de raíz existencial e rilkeana, afastados de todo compromiso.

Non renuncia Varela neste poema da ausencia a unha reflexión sobre a identidade do desterrado cunha serie de interrogacións que rematan cunha evocación da terra representada no muíño, no piñeiral e no lar, ámbitos colonizados e humanizados na mellor poesía galega. Conecta Lorenzo Varela cun tema fundacional pero non renuncia á súa visión de exiliado sobre o problema do desterro.

O mesmo fin e transcendencia temática ten o poema de *Lonxe* titulado “Dolmen”, canonizado neste caso por Pondal e tamén cultivado pola nosa tradición. O dolmen, ademais de ser un espazo diferenciador nos inicios da nosa historiografía, representa a confluencia dos tempos pasados e dos tempos actuais, unha sacralización rodeada de lendas e crenzas populares, outro dos eixes da poética de Lorenzo Varela.

Non falta en *Lonxe* a presenza do pobo, a frescura popular que rompe a cantar na *Romería* da vida ou na doce e aceirada cidade que é o Lugo da súa adolescencia.

Pero este diálogo coa nosa tradición poética a través de temas fundacionais e iniciáticos preséntase asociado ao desexo de esencializar e humanizar a historia nos poemas dedicados a Manuel Ponte e Manuela Sánchez. A falta dunha terra de acollida Lorenzo Varela sempre quixo encarnar os valores éticos e morais en homes e mulleres que representan a súa idea da loita para acadar a xustiza. Non son os valores amurallados en recintos pétreos doutras épocas, son homes e mulleres elevados á categoría do mito a través dunha morte heroica.

No ano 1949 publícase en Buenos Aires o libro *Héroes de Galicia y de España* onde se debuxan as biografías heroicas de José Gómez Gayoso, Antonio Seoane, Manuel Ponte, Manuela Sánchez e Segundo Vilaboy, executados ou mortos en combates entre

maio de 1947 e novembro de 1948. Neste libro, con colaboracións de Alberti e González Tuñón, nótase tamén a presenza anónima de Lorenzo Varela.

Os poemas de *Lonxe*, titulados “Manuel Ponte” e “Manuela Sánchez”, máis que pran-tos elexíacos, queren dar fe, seguindo a liña testemuñal de Ruy Xordo e María Pita, de que a loita é importante e de que a valentía tamén é unha patria, como defendía o seu noutra época admirado Malraux. Seguen, como vemos no poemario *Lonxe* as liñas esenciais da poética de Lorenzo Varela: o pobo, sempre presente, como fundamento e como protago-nista, os valores éticos e morais que avalan a universalidade do seu pensamento que toman encarnadura nos seus heroes: Ponte e Manuela Sánchez nesta ocasión. Non deixa que as abstraccións metafísicas, as angustias persoais invadan o poemario, que ten vontade de reflectir o presente histórico e, tamén, ser mensaxeiro da súa vontade de regreso á terra.

O 17 de maio do ano pasado, case que á mesma hora na que estamos aquí convoca-dos, un ilustre membro desta institución, escribíalle unha carta a Xaquín Lorenzo, Xocas, o persoeiro homenaxeado naquela data sinalada.

Hoxe, contando co citado precedente como *auctoritas*, quero, para rematar, acollén-dome á protección do máis utilitario e democrático dos xéneros escritos, dirixir unha carta ó poeta desterrado. En Galicia, terra de ausencias, a carta, coa súa humilde retóri-ca de aproximación, tan en desuso nos nosos días, sempre foi unha canción de esperan-za para os ausentes, para os desacougados e ata para os esquecidos. Esta miña carta aínda que privada non ten vocación de solitaria, quere ser compartida e convivida, como diría Salinas. Axeitada, xa que logo, para este meu colofón.

Benquerido e admirado Lorenzo Varela: Mandáchesnos hai tempo, de moi lonxe, unha mensaxe algo enigmática e misteriosa. Sabemos agora que era un SOS, unha cha-mada de Socorro en clave poética. Falábasnos con acento manuelantoniano de “soeda-des que veñen de tan lonxe como as horas d’o reloxe”.

Estamos aquí para testificar que a túa azarosa mensaxe embotellada chegou a esta nosa ribeira, e chegou milagrosamente a Monterroso, Miño arriba, cunha demora que necesariamente adiou tamén a nosa resposta. Soubemos por ela que non tiveches a som-bra consoladora da árbore e da casa protectoras e que en máis dunha ocasión estiveches ó abeiro da sombra da derrota. Aínda así constatamos que escribiches moitos versos a golpe de corazón consciente de que escribir poesía é devolver ao pasado o seu arrecen-do, é coma intercambiar mensaxes que é preciso recoller aínda que limiten co misterio.

Na túa poesía, lonxe, está presente Galicia, a mellor Galicia, a que todos queremos, a que todos levamos no corazón, aínda que sexa distinta en cada un de nós. Todos cabe-mos nesta terra xenerosa.

Este acto onde hai xente de Galicia de toda condición mesturada entre os teus veci-ños de Monterroso é un acto sinxelo pero meditado e pensado para darche a acollida que mereces e desexar que quedes para sempre protexido pola sombra protectora do noso *muño de pan*, do noso *piñeiral* e do noso *lar*.

Moitas grazas.